

מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר". הרי שעל ידי ש"מיסרך" זוכה לארץ ישראל.⁽⁵⁷⁾

העולם הבא מנין שנקנה על ידי יסורים? דכתיב [משלי ו כג]: "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר". "דרך חיים" היינו חיי עולם הבא, וזוכה לכך על ידי "תוכחת מוסר" [יסורים] בעולם הזה.⁽⁵⁸⁾

עוד מימרא הקשורה ליסורים: תני תנא [אמורא שהיה שונה ברייתות, שינן] קמיה רבי יוחנן: כל העוסק בתורה, ובגמילות חסדים, וקובר את בנו, מוחלין לו על כל עונותיו.⁽⁵⁹⁾

אמר ליה רבי יוחנן לאותו אמורא: בשלמא העוסק בתורה וגמילות חסדים מוחלין לו, שכן מצינו דכתיב [משלי טז ו]: "בחסד

ואמת יכופר עוון", "חסד" זו "גמילות חסדים", שנאמר [משלי כא כא]: "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד".⁽⁶⁰⁾ "אמת" זו תורה כמו שנאמר [שם כג כג]: "אמת קנה ואל תמכור", והכוונה היא לתורה.⁽⁶¹⁾ ואם כן, מצאנו שתורה וגמילות חסדים מכפרות עוון. אלא "קובר את בנו", מניין לנו שדבר זה מכפר עונות?

תנא ליה החווא סבא [שנה לו זקן אחד]⁽⁶²⁾ משום רבי שמעון בר יוחאי: אתיא, נלמד בגזרה שווה "עוון" "עוון". כתיב הכא [בפסוק שהוזכר], "בחסד ואמת יכופר עוון", וכתוב התם [ירמיה לב יח, לגבי מיתת הבנים], "ומשלם עוון אבות אל חיק בניהם". כלומר, שבנים מתים בעוון אבות. ודורשים: כשם שכאן נאמר "עוון" ויש בו מחילת עונות, כך גם לגבי "עוון" המוזכר לגבי מיתת בנים, יש בו מחילת עונות.

מיני עונות [עיון יעקב].

60. "גמילות חסדים" היא שגומל חסד בגופו או בממונו, כגון שמלוה מעות. ו"צדקה" היינו שנותן לעני כגון מעות [סוכה מט ב]. ויתכן שכוונת הראיה מהפסוק היא ממה שנאמר בו גם "צדקה" וגם "חסד", משמע שהכוונה ב"חסד" היא לגמילות חסדים. וראה בעץ יוסף ובפירוש ה"רי"ף שכוונת הגמרא להוכיח שכוונת הפסוק שהעוון מתכפר בזכות החסד שעשה החוטא, ואין הכוונה לחסד ה' שמכפר עוון.

61. כמבואר בבכורות [כט א] שיוציא הוצאות ללמוד תורה, אך כשבא ללמד לאחרים לא יבקש שכר.

62. י"א שהוא אליהו הנביא ראה תוס' חולין נן א ד"ה אשכחיה].

57. המהרש"א מבאר שא"י ניתנה ע"י יסורין להורות שלא נתנה הארץ בכדי לאכול פירותיה ולהתענג מרוב טובה, כי בכך יבא לידי מרד בהקב"ה ח"ו.

58. הגר"א מבאר: כי נר מצוה — קיום מצוות, ותורה אור — לימוד התורה, הם הדרך להשגת חיי עולם הבא. בנוסף לכך הדרך להשגת חיים — העוה"ב — הוא באמצעות תוכחות מוסר. וראה בראשית חכמה [תשובה ג מג] שבתורה וא"י מוזכר שמות של רחמים ששיתף מדת הרחמים בנתינתם, אבל בעוה"ב לא נזכר רחמים להורות שניתן על פי דין גמור בלי לוותר מאום.

59. אמר "כל העוסק" וכו' לפי שמצינו שלשה מיני עונות בפסוק "נושא עוון פשע וחטאה", והעוסק בשלשה דברים אלו נמחלין לו שלשה

ועוד בעניין זה: אמר רבי יוחנן: נגעים, נגעי צרעת הבאים על האדם, ובנים שמתו בחייו, (63) אינן יסורים של אהבה.

שואלת הגמרא: ונגעים לא? וכי אינם יסורים של אהבה? והתניא: כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו [שאת ובהרת, ותולדותיהן], אינן אלא מזבח כפרה לכפר על עוונותיו. ואם הם מכפרים עוונות, ודאי הם יסורים של אהבה! (64)

מתרצת הגמרא: מזבח כפרה הו, אכן הנגעים מכפרים את עוונותיו, אבל יסורים של אהבה, לא הו.

ואי בעית אימא: הא לן [לנו, בני בבל], והא להו [להם, בני ארץ ישראל]. (65) מה שאמר רבי יוחנן שאינם יסורים של אהבה, היינו לבני ארץ ישראל, שבה מצורע טעון שילוח מחוץ לשלשה מחנות, וכיון שבושתו מרובה, אין יסוריו נחשבים יסורים של אהבה. ומה שמצינו כברייתא שהם נחשבים מזבח כפרה ויסורים של אהבה, היינו למצורע בבבל [חוץ לארץ], שאינו טעון שילוח חוץ למחנה. (66)

ואי בעית אימא: הא בצנעה — נגעים הנמצאים במקום שאינו נראה, כמו תחת בגדיו, נחשבים כיסורים של אהבה. הא בפרסיה — נגעים הנמצאים במקום גלוי

63. כך סברה הגמרא תחילה ובהמשך יתבאר.

64. הצ"ח דקדק מהוכחת המקשה שהם יסורים של אהבה שהרי הם מכפרים, שסבר יסורים שאינם של אהבה אינם מכפרים, ותמה על כך, שהרי ודאי יסורים של אהבה אין באים על חטא.

וביאר, שהמקשה רק דייק את הלשון "מזבח כפרה", והגמרא הבינה שבא לכפר על הרהור, ואין זה אלא יסורים של אהבה. וראה ביאור ה"רי"ף.

ובתוס' הרא"ש הקשה, הרי מצינו בערכין [טז א] שנגעים באים על לשון הרע ושפיכות דמים וכדומה, וחטאת מצורע אינה באה על חטא כי כבר נתכפר בנגעים. הרי שנגעים באים על עוון, ואינם יסורים של אהבה.

65. כך פירש רש"י הנדפס בעין יעקב, וראה מהרש"א.

66. כך פירש רש"י. והראשונים הקשו ששילוח

מחוץ למחנות לא היה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, ויכלה הגמרא לחלק בין זמן שהיובל נוהג לזמן שאין היובל נוהג. [ונחלקו תוס' ורשב"א אם גם בזה"ז נוהג שילוח חוץ למחנה. וראה צ"ח וזכרון שמואל פג שתלוי אם השילוח משום קדושת מחנות או מחיצות, ונ"מ לענין שילוח מירושלים].

ורב האי גאון פירש שלבני בבל נחשבו כיסורים של אהבה כיון שלא היו זהירים בטומאה, אבל בני ארץ ישראל שנוהרו בטומאה אינם של אהבה [ואף שגם ביטול תורה ותפילה נכללו ביסורים של אהבה, הבינו חז"ל שלזהירים בטומאה אינם יכולים להחשב של אהבה].

והמהרש"א ביאר "לן" — לכל העולם הם יסורים של אהבה כי הן מכפרים על חטאיהם, אך "להו" — לצדיקים שסובלים בשביל אחרים אינן של אהבה.

ומפרשי עין יעקב פירשו, שלבני ארץ ישראל נחשבו כיסורים של אהבה, וביאר בן יהודע שא"י היא תחת הנהגת השי"ת עצמו ככתוב "ארץ אשר עיני ה' אלהיך בה וכו'",

כיון שיש לו ביזיון מכך, אינן נחשבים יסורים של אהבה.⁽⁶⁷⁾

שואלת הגמרא על דברי רבי יוחנן: **ו"בנינים לא** — וכי אינם יסורים של אהבה? **היכי דמי** — כיצד מדובר? **אילימא** אם תאמר **דהווי להו ומתו על פניו**, יקשה על כך: **והא אמר רבי יוחנן: דין גרמא דעשיראה ביר** — "זו עצם מבני העשירי".

רבי יוחנן נפטר על פניו עשרה בנינים, והיה רגיל לשאת עמו עצם של בנו העשירי,⁽⁶⁸⁾

ולנחם בכך את מי שמת לו בן. ואם אדם גדול כרבי יוחנן נפטר בניו על פניו, ודאי מיתת בנינים יסורים של אהבה הם.⁽⁶⁹⁾

משיבה הגמרא: **אלא הא** שאמרו כי "בנינים" אינם יסורים של אהבה, דוקא באופן דלא הווי ליה בנינים כלל. ואילו הא שמצינו שמיתתם חשובה יסורים של אהבה, היינו באופן דהווי ליה ומתו על פניו.⁽⁷⁰⁾

רבי חייא בר אבא חלש [נחלה]. **על לגביה** [נכנס אליו] **רבי יוחנן לבקרו**, ואמר לו:

קטז א ד"ה דין].

ויש שפירשו ש"ביר" הכוונה לסעודת הבראה שעושים לאבלים ולקח עצם מסעודת הבראה העשירית [ראה מהר"ץ חיות ומפרשי עין יעקב].

69. רש"י. והקשו תוס' שלמסקנת הגמרא מי שלא היו לו בנינים אין זה יסורים של אהבה, והרי כמה צדיקים שלא היו להם בנינים. ולכן פירשו שהיה רגיל רבי יוחנן לנחם אחרים בעצם זו, וממה שהיה מנחם בכך משמע שהם יסורים של אהבה, כי אם חטא וקיבל עונש אין בזה כדי לנחם.

ובערוך [גרם] כתב "ומצטער ומרוב החביבות היה נושא" וביאר המהרש"א שהיה חביב לו להצטער, ומוכח שהן יסורין של אהבה. וראה שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ [לא יט]

70. רש"י פירש שהאבלות מכפרת על עוונותיו, ולכאורה תמוה שלעיל ביאר שהקב"ה מייסרו בלא עוון כדי להרבות שכרו לעולם הבא. וביאר בסמיכת חכמים שלאחר שנתכפר בצער האבלות, מה שמצטער עתה שאין לו בנינים הם יסורים של אהבה, משא"כ למי שלא היו מתחילה, שכל צערו בא לכפר על עוונותיו.

וכיון ש"את אשר יאהב ה' יוכיח" נמצא שהן יסורים של אהבה כי שם הם באים על ידו יתברך. אבל בחו"ל נמצאים תחת ממשלת השרים, והיסורים באים ע"י מלאך ושר, לכך אינם נקראים של אהבה.

67. והיינו דוקא לבני חו"ל, אבל בא"י שטעון שילוח אין לחלק וגם בצנעה יש לו את הבזיון [צל"ח]. ונמצא לפי תירוץ זה שבזיונות שהם עצמם יסורים, ודאי אינם יסורים של אהבה.

68. רש"י פירש שהיה גודלה פחות מכשעורה שאינו מטמא והיה נוטלו לעגמת נפש. [וסבר כדעת המשנה למלך אבל יד כא, שחייב קבורה תלוי בשיעור מת לטומאה, ולכן לא קברה].

והריטב"א פירש שהכוונה ל"שן שנתלשה מחיים" [וסבר כהנודע ביהודה קמא יו"ד צ שכל חלק מהמת חייב קבורה, אך תמוה שהרי שן אינו מטמא [אהלות ג] ולמה הוסיף מחיים, ושמא של מת אסורה בהנאה, וראה רבנו חננאל].

ורבנו ניסים גאון הביא בשם גאונים שרבי יוחנן קבר עשרה בנינים זכרים והעשירי שבהם נפל ליורה רותחת ונמס בשרו, ונטל רבי יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו והיה מנחם בה אחרים, וראה תוס' [ד"ה והאמר] ורשב"ם [ב"ב

חביבין עליך היסורין, שבזכותם תקבל שכר?

אמר לו רבי חייא בר אבא: לא הן, ולא שכרן! עדיף שלא יבואו עלי היסורים, ולא אקבל שכרם.⁽⁷¹⁾

אמר לו רבי יוחנן: הב לי ירך [תן לי את ירך]. יהב ליה רבי חייא ידיה, ואוקמיה, העמידו רבי יוחנן, והבריא.

ומעשה דומה היה עם רבי יוחנן עצמו: רבי יוחנן חלש [נחלה]. על לגביה [נכנס אלין] רבי חנינא לבקרו. אמר ליה: חביבין עליך יסורין? אמר לו רבי יוחנן: לא הן, ולא שכרן! אמר לו רבי חנינא: הב לי ירך! יהב ליה רבי יוחנן ידיה, ואוקמיה, והבריא.

שואלת הגמרא: ואמאי הוצרך רבי יוחנן שרבי חנינא יעמידנו, לוקים רבי יוחנן לנפשיה, כפי שעשה זאת לרבי חייא בר אבא?⁽⁷²⁾

מתרצת הגמרא: אמרי, אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. כי הוא זקוק לעזרת הנמצא מבחוץ. וכך גם צדיק שיש לו יסורים, אינו יכול להושיע את עצמו אלא נזקק לעזרת אחרים.⁽⁷³⁾

מעשה נוסף בעניין זה: רבי אלעזר בן פדת⁽⁷⁴⁾ חלש, על לגביה רבי יוחנן. חזה דהוה גני בבית אפל, ראה רבי יוחנן שהוא שוכב בבית חשוך. גלייה לדרעיה, גילה רבי יוחנן את זרועו, ונפל נהורא ונעשה אור בבית.⁽⁷⁵⁾

71. ביאר המהרש"א שתקפו עליו היסורים וגרמו לו ביטול תורה, ולכן לא חפץ בהן, ומה שאמרו [ב"מ פד א] שהצדיקים מקבלין יסורין באהבה, היינו כשאים גורמים ביטול תורה.

72. ביאר המהרש"א שקושיית הגמרא רק לרבי יוחנן שהעמיד את רבי חייא, אך לרבי חייא לא הקשו כי יתכן שסבר שאי אפשר להעמיד חולה.

73. רש"י עה"ת [וירא כא כז] כתב שיפה תפילת חולה מתפילת אחרים עליו. ותמה הרא"ם מסוגיין, והוכיח שאם החולה יכול לכוון הוא עדיף.

ובגור אריה חילק שבתפילה הקב"ה מתירו "אבל יהיב ליה ידיה היינו שיתחזק מעצמו ואז יגיע לו עזר ממרומים, וזה לבד לא שייך שאין אדם מתחזק מעצמו". וראה מהרש"א עירובין [כט ב].

ובשו"ת הרשב"א [תט] הקשה על מה שמצינו במו"ק [כח א] שמזוני תלוי במזל, ואילו בתענית [י א] שנינו כל העולם ניזון בשביל

חנינא בני. ותירץ שכל העולם אכן ניזון בזכות הצדיקים, ואילו הצדיקים תלויים במזל, כמו שאמרו שאין החבוש מתיר עצמו מבית האסורים.

74. המהרש"א הביא מה שמצינו בתענית [כה א] ברבי אלעזר בן פדת שלא הועילו לו זכויותיו לשנות מזלו, [וראה תוס' בשבת קנו א], וביאר שהוא היה החולה, ולכן אמר לו רבי יוחנן שבני חיי [תורה] ומזוני במזלא תליא ואין מצבו מורה על חסרון זכויותיו.

75. שהיה בשרו מבהיק, כמו שמצינו [בב"מ פד א] שהיה יפה מאד. ובבב"מ יהודיע כתב שהכוונה לאור רוחני, שהרי אפילו אבן טובה ומרגלית אין האור יוצא ממנה אלא אם כן תהיה במקום שמש.

ובעל נתה"מ ביאר באמת ליעקב ש"גני בבית אפל" ביאורו שרבי אלעזר חשב שהולך מהעולם, ורבי יוחנן "גליא דרעיא" גילה כוחו בתפילתו, ו"נפל נהורא" שהתחיל לשוב לאיתנו.

חזייה, ראה רבי יוחנן דהוה קא בכי רבי אלעזר, שרבי אלעזר בוכה.

אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: אמאי קא בכית? מדוע הנך בוכה? אי משום תורה דלא אפשת, אם משום שלא למדת תורה הרבה כרצונך, (76) הרי שנינו במשנה [מנחות קי א]: אחד המרבה בקרבנות ואחד הממעט, שניהם חשובים לפני הקדוש ברוך הוא, ובלבד שיכוון לבו לשמים. וכן לגבי לימוד תורה, אף אם לא למדת כרצונך, הרי עמלת בתורה וכוונתך לשמים, ואין לך על מה להצטער (77).

ואי בכייתך משום מזוני שאינך עשיר, הרי לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות, גם לתורה וגם לעשירות יחד. וכיון שזכית לתורה, מה יש לך להצטער?

ואי משום בני, שהיו לך בנים ומתו, הרי לפניך דין גרמא דעשיראה ביר! זהו העצם

של בני העשירי. (78)

אמר ליה רבי אלעזר: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא! איני בוכה על גורלי שלי, אלא אני בוכה על היופי הזה [של רבי יוחנן], על שעתיד הוא להתבלות בעפר. (79)

אמר ליה רבי יוחנן: על דא, ודאי קא בכית! על כך ודאי יש לבכות. ובכו תרוייהו.

אדחכי והכי, בינתיים אמר ליה רבי יוחנן: הכיבין עליך יפוריך? אמר ליה רבי אלעזר: לא הן ולא שברן! אמר ליה רבי יוחנן: הב לי ירך! יהב ליה רבי אלעזר את ידיה, ואוקמיה, העמידו והבריא.

מעשה נוסף בעניין יסורים: רב הונא תקיפו החמיצו ליה ארבע מאה דני דחמרא [חביות יין], על לגביה [נכנס אליו] רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, ורבנן. ואמרו לה שנכנסו אצלו רב אדא בר אהבה ורבנן, ואמרו ליה

76. באהבת איתן כתב שצערו היה על כך שרבי יוחנן רצה ללמדו מעשה מרכבה, ור"א סבר שעדיין לא ראוי ולא למד, כמבואר בחגיגה, ובשפת אמת פירש בדרך אחר.

77. האור זרוע [ק"ש ו] הקשה הרי באבות שנינו: אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, וכן במדרש שנינו שאף אם חסר מלמדו רק תורת כהנים נידון על כך. ולכן ביאר ש"אדם שטרח כל מה שהיה יכול לטרוח, אע"פ שלא עלה בידו אלא דבר מועט, נותנין לו כאותו שטרח כמותו ועלה בידו הרבה דלפום צערא אגרא וכו" וכן הסיק המג"א [א ו] והמבי"ט בהקדמת בית אלהים.

ובבן יהודיע [שבועות טו א] העיר שעדיף לומר "שהמרבה כמעט", וראה באור החיים

[ויקרא ב ב] שביאר שהכוונה להשוותם ממש, שלא יאמרו שהקב"ה מצד רחמיו מתרצה אל הממעט מפני חוסר יכולתו, אף שאינו חשוב כמו המרבה [וראה דבריו בדברים לב ב].

אכן לדברי האור זרוע נמצא שבתלמוד תורה שכר הממעט שוה רק למי שטרח כמותו והרבה, אך אינו שוה למי שטרח יותר ממנו, ויתכן שלכן טרח רש"י [ד"ה אחד] לפרש שכלל זה נשנה לגבי קרבנות, כי בהם אין השכר תלוי בטירחו והמעט שוה ממש למרבה, אך לגבי תורה יש חילוק ביניהם.

78. ניחם בזה שהוכיחו שהם יסורים של אהבה, ראה תוס' [ד"ה והאמר].

79. המהרש"א ביאר שודאי לא בכו על היופי,

לרב הונא: לעיין מר במיליה! יפשפש במעשיו, מה עליו לתקן! (80)

אמר להו רב הונא לחכמים: ומי השירנא בעיניכו שחטאתי?

אמרו ליה החכמים: מי השיר קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא? שיעשה דין שלא בצדק ובמשפט? (81)

אמר להו רב הונא: אי איכא מאן דשמיע עלי מילתא, לימא! אם יש בכם מי ששמע עלי דבר שעלי לתקנו, שיאמר לי!

אמרו ליה: הכי שמיע לן: דלא יהיב מר שבישא לאריסיה. שלא נתת לאריס שעבד אצלך חלק בזמורות [ענפי] הגפן, (82) כפי שפסקת עמו. (83)

אמר להו רב הונא: מי קא שביק לי מידי מיניה? וכי הוא משאיר לי משהו מהזמורות? הא קא גניב ליה כוליה! כלומר, הרי הוא כבר גנב מהחלק שלי יותר ממה שמגיע לו, ולפיכך לא נתתי לו את חלקו מתוך מה שנשאר בידו. (84)

אלא שמצינו [בב"מ שם] שרבי יוחנן היה האחרון שנשאר מבני ירושלים היפים, ובכו משום שהצטערו על זכרון חורבן ירושלים. ובשפת אמת ביאר שמצינו [בב"מ שם] ששופריה דר"י היה מעין שופריה דאדם הראשון שעליו נאמר "בצלם אלוקים עשה את האדם" ועל זה בכו.

80. בחידושי הגאונים דקדק שאמרו לו לעיין ב"מיליה" ולא ב"עובדיה" דהיינו במעשיו. כי כוונתם היתה על מה שאמר רב הונא לעיל שאם אדם רואה שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו וכו', ואמרו לו שיעיין בדבריו אלו. וענה להם וכי חשוד אני בעיניכם שלא אקיים מה שאמרתי, אלא שפשפשתי ולא מצאתי. והשיבוהו שלא שפשפשה יפה.

ובאהבת איתן כתב שרב הונא אמר בשבת [כג ב] שהזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין, וכן מצינו במגילה [כז ב] שרב הונא משכן בגדו ליין לקידוש, וזכה לד' מאות חביות יין, וזה שאמרו לו שיעיין בדברי עצמו, כלומר, אם נוהר בקידוש היום כיון שהחמיצו היין.

81. הקשו המפרשים הרי נתבאר שיש יסורים של אהבה ואפשר שהם יסורים של אהבה.

ותירצו שידעו את המבואר בסמוך שלא נתן לאריסו, ולכן אמרו כן.

82. אריס הוא העובד בשדה של בעל הבית תמורת חלק מהתוצרת, כשליש או רביע וכו', ומבואר במשנה [ב"מ קג א] שהאריס מקבל חלקו גם בזמורות שחותרים.

83. ה"רי"ף ביאר שנענש בהפסד היין כמדה נגד מדה שהפסיד לאריס את הזמורות, ואמנם בנפש החיים [ד כט] כתב שדרך ה' לענוש מדה נגד מדה כדי שילמד הנענש במה חטא ויוכל לתקן. ובאהבת איתן כתב שלקה בממונו כמבואר בסוכה [כט ב] שעל עסקי שכר שכיר נכסי בע"ב יורדים לטמיון. ובמעון הברכה כתב שהחמיץ יינו כדי שלא יברך עליו, כי המברך על דבר גזול הרי זה מנאץ.

84. החפץ חיים [כלל י באמ"ח לא] תמה, הרי אין בספור זה כל תועלת, ואיך הותר לרב הונא לספרו לרבנן. וביאר, שלפיכך כתב רש"י "וכי אינו חשוד בעיניכם", והיינו, כיון שהכירוהו כגנב, אין בכך לשה"ר [וכ"כ היש"ש ב"ק פ"ג ה]. ועוד, שכוונתו רק לדחות הגנאי מעצמו, וכיון שלא היה יכול להציל עצמו בדרך אחרת,

אמרו ליה חכמים: היינו דאמרי אינשי, זהו המורגל בפי אנשים לומר: **בתר גנבא גנוב, וטעמא טעים**. הגנוב מן הגנוב אף הוא טועם טעם של גנבה. (85)

אמר להו רב הונא: **קבילנא עלי דיהובנא ליה**, מקבל אני עלי לתת לאריס כפי שפסקתי לו ממה שנשאר.

איכא דאמרי: הדר חלא והוה חמרא. יש האומרים שהחומץ נהפך חזרה לייין. **ואיכא**

דאמרי: **אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא**. יש האומרים שהתייקר החומץ ונמכר בדמי יין, וכך ניצל מההפסד. (86)

תניא בברייתא: אבא בנימין אומר: (87) על שני דברים הייתי מצטער, נזהר מאד (88) כל ימי: על תפילתי שתהא לפני מיטתי, ועל מיטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום, שראש המיטה יהיה לצד צפון, ומרגלותיה לצד דרום, (89) ולא העמידה בין מזרח

ומתר לומר האמת.

85. המרדכי [ב"ק פ"ג ס"ו] ל' הקשה הרי עביד איניש דינא לנפשיה, וא"כ למה היה רב הונא צריך להחזיר? הרי עשה כדין. והעלה מכך, שכלל זה נאמר כשלוקח חזרה את הדבר עצמו ששייך לו, ואילו רב הונא נטל זמורות אחרות. וביאר בשו"ע הגר"ז [גניבה סעי' כז] כי אף שהאריס גנב זמורות, כיון שהם שותפים בכל הזמורות, הרי הגנב לא נטל בתורת חלוקה אלא ע"מ לגנוב, ורצה לקבל חלקו מהזמורות הנשארות, וכשלקח רב הונא את חלקו בזמורות שנשארו, נמצא שגזלו כנגד מה שגנב ממנו. ואף שהדין עמו, אינו רשאי לעשות דין לעצמו אלא ע"פ ב"ד. ומשמע מדבריו שהוא איסור גזל מהתורה. וראה בפתחי חושן [גניבה א סעי' ו] שמביא שיטות שהוא רק איסור מדרבנן, שחששו שמה בעה"ב יטול יותר ממה שהגזולן לקח ממנו. וראבי"ה [ס"ו ח] הביא שיטות שעביד דינא לנפשיה רק כשנוטל בפרהסיה ולא דרך גניבה. והביא, שאחרים תרצו, שדין זה נאמר רק כשיכול לברר בכי"ד שחייבים לו, ורב הונא לא יכל לברר.

ויש שכתבו, שמותר ליטול גם חפץ אחר, אך כאן נחשב כהלואה, כיון שלקח זמורות יותר ממה שמגיעו, וכאילו לקח עכשיו ובעה"ב יקח כנגדם פעם אחרת, ולכן דינו כזקפן עליו במלוה

[ראה שו"ת הרא"ש סד א, ריב"ש שצב, מהרי"ק ס"ו קסא בית יוסף חו"מ ס"ו ד בשם המרדכי, יש"ש [שם], ש"ך בתקפו כהן ס"ו קיז תומים ס"ו ד סק"ה, ובנתה"מ שם].

86. בשדי חמד [א כללים פ"ז] כתב שנחלקו אם מותר להננות ממעשה ניסים ולכן חזר ונעשה יין, או שאסור, ובהכרח שהתייקר החומץ.

87. ראה מהרש"א שהאריך לבאר למה הביאו מימרא זו כאן.

88. כך משמע מדברי רש"י [ד"ה סמוך]. והפני יהושע פירש שהכוונה שאף כשהיה לו צער, נזהר לא לעבור. ובעיון יעקב כתב שבנעוריו לא עשה כן, ועל כך היה מצטער. ובישועות יעקב [ג ס"ק ב] ביאר שהצער בשינוי המטה משעה ששוכב יחידי לשעת תשמיש, וראה בסמוך.

89. כך כתב במעדני יו"ט [ג] ודברי חמודות [יח], ונתן לכך טעם על דרך הטבע, [וכבר נזכר טעם זה במגן אבות להתשב"ץ, וכן משמע באגרת הקדש להרמב"ן דרך ב], וכך פסק המ"ב [ג יא]. אך פסקי תוס' [יא] והב"ח ואליהו רבה [ג ד] נקטו שאין חילוק לאיזה צד ראשו, רק שלא ישכב בין מזרח למערב, וראה הערה 94.

למערב. (90)

הגמרא דנה בביאור דבריו:

"על תפילתי שתהא לפני מיטתי".

מאי, מה הכוונה "לפני מיטתי"? אילימא

לפני מיטתי ממש, שעומד לפני מיטתו ומתפלל, והרי אמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא שאמר זאת רבי יהושע בן לוי: מניין למתפלל שלא יהיה דבר הוציא בינו לבין הקיר? שנאמר [ישעיהו לח ב]: "ויסב חזקוהו פניו אל הקיר ויתפלל". הרי שמצוה להתפלל לפני הקיר בלי חציצה⁽⁹¹⁾, ואם כן,

90. רש"י פירש שנכון להסב דרך תשמיש לצד צפון או דרום לפי שהשכינה שורה במזרח או במערב, וכן כתבו תוס' שהאיסור דוקא כשישן עם אשתו, ומשמע שהישן לבדו אינו צריך להקפיד בכך.

והטור לא הזכיר דין זה, ובקיצור פסקי הרא"ש כתב "טוב ליתן מטתו בין צפון לדרום", וכתב הב"י שלשון הגמרא "דאמר רבי חמא בר חנינא כל הנותן וכו' הוי ליה בניס זכרים" משמע שאינו איסור אלא עצה טובה [וכן דקדק הט"ז מלשון רש"י "נכון"].

אך בשו"ע [ג ו] כתב "וכן אסור לישון בין מזרח למערב אם אשתו עמו, ונכון לזוהר אפילו כשאין אשתו עמו" ומקורו מהרמב"ם [בית הבחירה ז ט]. וכתב הב"י שלא גרס "דאמר רבי חמא" אלא "אמר" והוא ענין חדש [וכ"ג רי"ף], וביאר שאבא בנימין היה "מצטער" מפני האיסור בדבר.

והנה להלן [סא ב] אמרו שגם אסור להיפנות לכיוון מזרח ומערב, אך במקום המוקף מחיצות אין איסור, וכתב הט"ז [ס"ק ה] שגם לגבי שינה אם מוקף מחיצות אין איסור. אולם המג"א [ס"ק ז] הביא שהלבוש אסור, וביאר שבבית הכסא אין השכינה שורה, לכן במקום מוקף מחיצות מותר, אבל במקום שינה שורה שכינה לכן אף במוקף מחיצות אסור.

ודעת הזוהר [במדבר] שיש לישון דוקא בין מזרח למערב, והראש למערב, וביאר הרמ"ע מפאנו [מ"ע ג] שדעת הש"ס כדעת הזוהר

והכוונה שרוחב המטה יהא בין צפון לדרום. אך הגר"א כתב שדעת הזוהר כדעת הגמרא, ולפיכך הסיק במשנה ברורה [שם יא] שלכתחילה ינהג כשו"ע, וראה כף החיים [שם טז]. ובשו"ת שב יעקב [ג] ובישועות יעקב [ג ס"ק ב] חילקו בין הישן יחידי על צדו שצריך להיות רוחב המטה לדרום, שלא יראה פרועו למזרח, ובשעת תשמיש יעמידנה בין צפון לדרום שיהיה רוחבה למערב.

91. המאירי ביאר שחוששין שהחציצה תבטל כוונתו, וכן הביא הב"י מתשובות הרמב"ם. וכן משמע משיטת תוס' [ד"ה שלא] שדבר קבוע אינו נחשב להפסק כמו ארון ותיבה. ודעת הט"ז [צ ה] שאע"פ שמטה נחשבת חציצה, דבר שהוא צורך התפילה כמו הסטנדר שמניחים עליו הסידורים אינו חשוב הפסק, והמג"א [שם לו] הביא משלטי הגבורים למרדכי [רמז ט] שהחציצה רק בעומד סמוך לקיר שלא יתפזרו ראות עיניו, אך המתפלל עם סטנדר עומד באמצע וכבר מתפזר ראות עיניו, ואין החציצה מגרעת יותר.

והטור ושו"ע [צח ד] כתבו שתפלה עומדת במקום קרבן וכשם שבקרבן חציצה בין הכהן לכלי פוסלת, כך היא פוסלת בין המתפלל לקיר. ולטעם זה מובן מה שהביא הרמ"א [צ כא] מאבודרהם שאינה נחשבת חציצה אלא בדבר גדול שגובהו עשרה ורחבו ארבעה, אבל דבר קטן אינו נחשב הפסק. וגם אדם אינו חוצץ.

ודאי שאין הכוונה שנזהר להתפלל לפני מיטתו החוצצת בינו לבין הקיר.⁽⁹²⁾

ומבאר הגמרא: **לא תימא** שהכוונה ב"לפני מיטתי" שהתפלל בעומדו על יד מיטתו, **אלא אימא** שהתכוון לומר שהתפללתי **סמוך למיטתי**. שמד כאשר עמד ממיטתו נזהר שלא לעסוק בשום דבר עד לאחר שקרא קריאת שמע והתפלל.⁽⁹³⁾

"מיטתי תהא נתונה בין צפון לדרום" –

דאמר רב חמא ברבי חנינא, אמר רבי יצחק: **כל הנותן מיטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים**, שנאמר [תהילים יז יד]: **"וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים"**, ונדרש: וצפונך מלשון צפון, שהנותן מיטתו בצד צפון, ישבע בנים.⁽⁹⁴⁾

והמג"א [שם לו] ביאר שלטעם זה ההיתר להתפלל לפני סטנדר הוא כמבואר בשו"ת הרשב"א [ח"א צו] שתשמיש ביהכנס"ס אינו מפסיק, ולדעתו משום כך גם ארון ותיבה אינם מפסיקין.

92. **תוס'** [ד"ה שלא כתבו שמטה חוצצת כי אינה קבועה, וכתב הב"ח שגם מטה שלנו אינה קבועה כי לפעמים משנה מקומה, והכרחו שהרי תוס' כתבו דין זה להלכה. והמג"א [צ לו] כתב שתוס' הוכרחו לכך מקושית הגמרא ממטה, שאילו היא קבועה כארון ותיבה הרי אינה חוצצת, ולפיכך תמך בדעת הב"י שחילוק תוס' רק במטה שהיו יושבין עליה בזמן התלמוד, אך בימינו שישים עליה נחשבת כקבועה ואינה חוצצת. אולם הט"ז דחה, שאם כן היה לגמרא לתרץ שרק מטה של שינה חוצצת.

93. **רש"י** כתב "כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממיטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל", וכתבו **תוס' שרש"י** מחדש בזה שאף ללמוד אסור קודם התפילה. והקשו שהרי להלן [יד ב] מבואר שרב למד לפני התפילה. ולכן נקטו שהאיסור רק לעשות מלאכה, אך מותר ללמוד לפני התפילה, וכן דעת הרמב"ם [תפלה ו ד].

ורבינו יונה כתב שגם לדעת רש"י אין איסור אלא אם לומד לעצמו, שהרי יכול

להתפלל תחילה, אבל מי שמלמד לאחרים ודאי מותר, כיון שהשעה עוברת וזכות הרבים דבר גדול הוא, ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד אח"כ. והרא"ש כתב שרש"י התכוון לאדם שמתפלל בבית מדרשו [במקום שלומדים] ואינו רגיל ללכת לבית הכנסת, וחששו שימשך ויעבור זמן תפילה וק"ש.

ובשו"ע [פט ו] פסק שאיסור זה הוא רק כשהגיע זמן תפילה שהוא בדיעבד מעלות השחר, אבל קודם מותר ללמוד. ודעת המג"א [קו ו] שאפילו אם התחיל בזמן תפילה שוב אינו פוסק [והוסיף המ"ב פט ל דהיינו אם ישאר לו זמן אח"כ להתפלל], אך בישועות יעקב כתב שמותר להתחיל ללמוד עד זמנה לכתחילה שהוא סמוך לגץ החמה.

וראה עוד בשו"ת **אבני צדק** [יט] שאף לדעת האוסרים, היינו רק כשלומד בעיון ובפלפול, אבל בדרך הלכה אין לחוש, ובערוך השולחן [פט כז] כתב שבזמנינו נוהגים ללמוד בכל אופן, כי אנו פוסקים כדעת התוס' והרא"ש המתירים.

94. **כתב רבינו יונה** שאין זה אלא סימן בעלמא כי "צפונך" אינו מלשון צפון. וכוונת המאמר שזוכה לבנים הוא שקודם תשמיש יזכור בשלחן בצפון שהוא נגד העושר ומנורה בדרום שהיא נגד התורה ויתפלל על בניו שיצליחו בתורה ושיהיה להם עושר כי התפלה קודם ההריון

רב נחמן בר יצחק אמר: זוכה אף שאין אשתו מפלת נפלים, שהרי כתיב הכא [בפסוק שהוזכר]: "וצפונך תמלא בטנם", וכתיב התם [בראשית כה כד]: "וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה", כשם שלשון "וימלאו" מורה שמלאו ימיה ללדת, אף "תמלא" פירושו שימלאו ימי הריונה ותלד בזמן.

תניא: אבא בנימין אומר עוד בדיני התפילה: **שנים שנכנסו** בלילה **להתפלל** תפילת ערבית בבית הכנסת [שהיה בזמנם מחוץ לעיר]⁽⁹⁵⁾, **וקדם אחד מהם להתפלל**,

ולא המתין את חברו שיסיים את תפילתו, ויצא מבית הכנסת והניח את החבר לבדו, **טורפין** לו לזה שיצא את תפילתו בפניו ואינה מקובלת לפני הקדוש ברוך הוא.⁽⁹⁶⁾ **שנאמר** [איוב יח ד]: "טורף נפשו באפו, הלמענך תעזב ארץ".

"נפש" זו תפילה, וכך ביאור הכתוב: אתה, אשר גרמת שתטרף תפילתך בפניך, "הלמענך תעזב ארץ", האם סבור היית שבשביל שעזבת את חברך לבד אף השכינה תעזבהו?⁽⁹⁷⁾

מועילה יותר, כי אז גוזרים מה יהיה משפט הנער וכו'.

ובמעדני יו"ט [נ] דקדק שהגמרא מביאה מקור רק לצפון ולא לדרום, כי התועלת היא משום שראשו בצפון, עי"ש טעמו.

95. **תוס'** [ו א ד"ה המתפלל] כתבו שמדובר בתפילת ערבית, ובבתי כנסיות שלהם שהיו בשדות.

והמרדכי כתב: ר"י היה מחמיר אף בבתי כנסיות שלנו, והיה מאריך בתפילתו עד שיצאו כולם, ואם בתוך כך היה אדם בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמר תפילתו, ונכון אף לנו להחמיר.

ובתוס' הרא"ש כתב שר"י היה מחכה אפילו ביום. וכן כתבו הסמ"ג והכל בו ועוד. ומסתבר שנחלקו בטעם האיסור, שלדעת רבנו חננאל הוא רק מחוץ לעיר ובלילה שיש סכנת מזיקין. אולם לדעת הערוך האיסור משום שיש מעלה כשהשכינה שורה במקום שנים, וכשהולך גורם שתסתלק השכינה בדרגה זו [ראה הערה 98]. ולביאורם האיסור שייך גם בשאר תפילות וגם בבתי כנסת שלנו. וגם רבנו יונה נקט שאף בבתי כנסיות שבעיר יש להמתין מן הדין,

וטעמו, כי דרך העולם כשאדם עומד יחידי בתפילה תפילתו מתבלבלת. אך הב"י [צ] כתב שר"י היה מחמיר להישאר רק לחומרא בעלמא. עוד כתב רבינו יונה שאם האחרון בא מאוחר והתחיל בשעה שידע שלא יספיק עם אחרים אין צורך לחכות לו לפי שהראה שאינו חושש, וכן דקדק הב"ח מהלשון "שנים שנכנסו להתפלל", אך בשו"ע [צ טו] כתב "אם נשאר אדם יחידי" וכתב המג"א [שם כט] שר"י היה ממתין גם באופן זה, וראה פמ"ג שהיא מדת חסידות.

96. ראה רש"י להלן [לד ב ד"ה שהוא]. ורבינו יונה ביאר שנענש מדה כנגד מדה, שהרי מחמתו חבירו אינו יכול לכוון בתפילתו, ולכן גם תפילתו לא תתקבל.

והמהרש"א פירש שמלאך אכזרי הנקרא 'אף' הוא טורף את תפילתו ומונעה מלהגיע לפניו יתברך.

והרא"ה נקט שהיוצא טורף נפשו של חברו, שמחמתו אין דעתו מיושבת בתפלתו.

97. רש"י. וראה מהרש"א. ויתכן שמתוך שלא המתין לו, מוכח שאין תפילתו חשובה בעיניו.

ולא עוד, אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר [שם]: "ויעתק צור ממקומו", ואין "צור" אלא הקדוש ברוך הוא, כפי שנאמר [דברים לב יח] "צור ילדך תשי". והיינו, הקדוש ברוך הוא. אף כאן, "צור", שהוא הקדוש ברוך הוא, נעתק ממקומו בתוך ישראל.⁽⁹⁸⁾

ואם החבר שסיים ראשונה המתין לו לחברו עד שסיים, מה שברו?

אמר רבי יוסי ברבי חנינא: זוכה לברכות הללו, שנאמר [ישעיה מח יח]: "לוא הקשבת למצוותי", אם גמלת חסד עם חברך והמתנת עליו, ["הקשבת" לשון המתנה], בגלל "מצוותי" שציוויתי לגמול חסד,⁽¹⁾ אזי "ויהי בנחר שלומך, וצדקתך כגלי הים, ויהי

א-1

כחול זרעך, וצאצאי מעיך כמעותיו" וגו'.⁽²⁾ תניא, אבא בנימין אומר:⁽³⁾ אלמלי [אילו] נתנה רשות לעין האדם לראות את כל השדים⁽⁴⁾ הנמצאים סביבו, אין כל בריה יכולה לעמוד מפני הפחד⁽⁵⁾ מהמזיקין.

אמר אביי: אינהו המזיקין נפישו מינן, רבים הם מאיתנו, וקיימי עלן וסובבים אותנו כי כסלא, כמו תלם והוא שורת חפירה המקפת לאוגיא, לתל הערוגה. כי הגפן נטועה בתל, וסביב עושים חריץ עגול שיתמלא במים.⁽⁶⁾ וכך המזיקים מקיפים וסובבים אותנו.

אמר רב הונא: כל חד וחד מינן, כל אחד מאיתנו, יש מצדו אלפא, אלף מזיקים

2. ראה בבן יהודע מה תשלום מדה כנגד מדה יש בברכות אלו.

3. כתב הצ"ח שלדעת רבינו חננאל שהאיסור להשאיר מתפלל יחידי הוא מפני סכנת המזיקין, מובן למה סידרה הגמרא את דברי אבא בנימין על מזיקין אחרי המימרא הקודמת.

4. כך פירש רש"י, [ד"ה לראות] וכבר האריך הרמב"ן [ויקרא יז ז] לבאר את ענין השדים, וראה הערה 14.

5. פירשנו כפשוטו, והפני יהושע כתב שאילו היו רואים את המזיקים, היו הם מתקנאים ביותר ומזיקים בפועל.

6. רש"י, ותוס' פירשו שהוא כתלמים המקיפים את הערוגה. ויש שדקדקו מדברי רש"י שביאר כהרמב"ם

98. הטעם שגורם לשכינה שתסתלק, הוא כדלהלן [ו א] שיש מעלה בלימוד של שנים ש"נכתבים מיליהו", וכן משמע בערוך [טרף] וראב"ן [קכה] שכתבו "אתה גרמת להסתלק שכינה, שלא יכתב זכותו כדמפרש לקמן". והיינו שגם בתפילה יש מעלה כמה שנכתבים דבריהם למרות שכל אחד מתפלל לעצמו, ונמצא שיש יתרון שהמתפלל ביחידות יתפלל במקום שיש עוד מתפלל.

1. רש"י. והגר"א ביאר, שאין לפרש שהכוונה שימתין מלעשות מצווה, שהרי מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, אלא ודאי הכוונה שהמתנה היא גופא המצוה והיינו כשממתין לחברו. ורבינו יונה הביא שיש מפרשים ש"מצוותי" מלשון "צוות" דהיינו חבורה. ועוד פירש מלשון "מצוות" כמשמעו, וביאור הפסוק אם היית מקיים שתי מצוות שהיית מתפלל כראוי וממתין אח"כ לחברך עד שיתפלל היית זוכה לכל זה. וראה עוד במהרש"א.